

Михаил Неделчев, проф.
Нов български университет

СЪПРОТИВАТА НА КАНОНА СРЕЩУ АВАНГАРДИЗМИТЕ

Резюме. Текстът настоява, че „канонът не търпи авангардизмите“. С примери от българската, полската, украинската, австрийската и сръбската поезия се отстоява позицията, че и в най-представителните „класически“ антологии на съответните литератури авангардистките текстове обикновено са „изхвърлени“, някак се считат за нещо като „отклонения“ от нормата. Дават се и примери от такива значими пренебрегвани авангардистки творби. Литературноисторическата ситуация е почти една и съща, за която и да е литература да се отнася.

Ключови думи: авангард, канон, парнасизъм, разстреляно поколение, антология, литературно поле

Обикновено ние мислим по-скоро авангардизмите – късните модернизми след символизма и парнасизма в тяхната заедност – като съпротивляващи се на вече сложилите се литературен канон, като рушители или най-малко радикални преобразователи на утвърдилите се традиции в едно национално развитие. Нека обаче обърнем перспективата: да мислим именно за канона като съпротивляващ се на авангардизмите.

И така – няколко тезиса:

- **КАНОНЪТ НЕ ТЪРПИ АВАНГАРДИЗМИТЕ.**
- **КАНОНЪТ – НАВСЯКЪДЕ, ВЪВ ВСИЧКИ НАЦИОНАЛНИ ЛИТЕРАТУРИ – НЕ ВКЛЮЧВА В СЕБЕ СИ ЦЯЛОСТНО И ПОСЛЕДОВАТЕЛНО – АВАНГАРДИЗМИТЕ.**
- **КАНОНЪТ НЕ ОБИЧА РАДИКАЛНОТО, ДРАСТИЧНОТО, ПЛАШЕЩОТО.**

Но и авангардизмите се държат неприлично с канона. Те го презират, не желаят да са в него; понякога искат да имат свой канон. От друга страна, в своята пародийна стихийност, в своята нападателна деструктивност, авангардизмите се насочват най-често към предходните литературни явления в националната литература, към характерното и специфичното за предишните литературни школи, към стилите насоки и тематични доминанти в литературната култура на предхождащите ги групи, кръгове и силни индивидуални осъществявания. Тоест авангардизмите се оказват противопоставно силно обвързани със, зависими от предшествуващото ги в литературата. Така,

след експресионизма, като се започне именно от експресионизма, всички идващи твърде бързо едно след друго литературни течения са полемично-пародийно обърнати към символизмите и парнасимите – те са най-потърпевшите. Имаме едно силно усещане за взрив в литературния процес, за хиатус, за разрив. Но – независимо от това – взаимовръзката остава, без да можем да говорим за истинска и още по-малко за любовна „приемственост“.

А в повечето национални литератури канонът на поезията е вече направен около разлома на Първата световна война; той е изготвен, готов, стабилизирал. Така например двете класически български поетически антологии (ако ги вземем като най-същностни изразители на канона) – на Подвързачов–Дебелянов и на Гео Милев – включват в широта образците на символизмите и предзадават канона. Оттук нататък, в следващите антологии – тези на Христо Цанков-Дерижан, на Петър Динев и на Камен Зидаров, до съвремените антологии на Петър Алипиев, Симеон Янев и Сабина Беляева, Светлозар Игов, Борис Христов – канонът трудно и внимателно се попълва, антологистите строят при подбора си от авангардизмите. Нещо повече, антологистите сякаш очакват беслъците на авангардизмите да се уталожат. Те прескачат много значими факти и явления от 20-те–30-те години, очакват участвалите в създаването на авангардистко творчество да се върнат към един спокоен, класически изказ и тогава да ги представят – което и се случва след 1939 година. (Примери от българската поезия: пренебрегването на крайно радикалните лирически изяви – *par excellence* сюрреалистични – на Яна Язова от трите ѝ дебютни книги и благожелателното възприемане в посока на канона на едно вече стилово неутрално и твърде семпло късно стихотворство от началото на 40-те; невъзможността драстичните силни експресионистични и сюрреалистични текстове като „Ода за моята многолика любовница“ и „Сватбено пътешествие“ на един голям поет като Николай Марангозов да бъдат подбирани – за сметка на „класичните“ му текстове от рода на късата поема „Легенда за село Късовци“ и стихотворния цикъл „Великден в Араповския манастир“; да не говорим за абсолютното пренебрежение, с което канонизаторите от/със различни школовки се отнасят към такава значима сюрреалистична работа като поемата „Бурени“ на проф. Александър Балабанов, обявявайки я за несистемна, хаотична глупост.)

Но имат ли някакъв шанс да бъдат истински стабилно интегрирани в един национален лирически канон (както би се изразил Димитър Камбуров) радикални авангардистки образци като текстовете от следната напълно произволно съставена поредица: творбите на Андре Брютон и Филип Супо от типа на „Магнитни полета“ и „13-то стъпало докосна небесната твърд“, направени по принципите на автоматичното писане във френската литература; крайните реализации в суматристички

дух, възвестени с прочутия манифестен текст на Милош Църнянски – отговор за запитването на проф. Богдан Попович (съставителят на класическата антология на новата сръбска поезия) „Що е то суматризм?“ – в сръбската литература, или пак неговият „Берберин кнеза Милоша, из мемоара Никифора Нинковича“ с ето това заявление: „Србли дивли били и свирепи като тигри и лафови“; но и ритмизираната нонсенсова проза на Даниил Хармс, както например поемата „Ладомир“ на Велимир Хлебников („Където каже «Аз» Земята, / Яндзъ ще я допълни с «оби» . / А Мисисипи само с «чам», / пък Дунавът ще каже «свят», / за да завърши Ганг с «О, да.») и пак неговата „Зангези“; да прибавим и даващия бита в един консервиран музеен бит (формула на Светлана Казакова) роман „Бамбочада“ на Николай Заболоцки – всички тези заглавия в литературата на руския авангард. Или непобиращото се в никаква полска традиция образотворчество на Болеслав Лешмян, пресъздадено виртуозно от тандема Войчех Галонзка – Петър Първанов („Сънуват често, че в пламъци хищни / Отдават своята телесна грациозност, / И че проклинат сладката пристойност / Невкусила ласки сред нощите скришни“); стихотворни текстове от типа „Na mukah“ и „Planetarijom“ („I videl sem v megli, / v megli sem videl: / Zerinski grof kroz meglu / kak slepec gre v Ves“) на хърватина Мирослав Кърлежа; стряскащите строфи на австриеца Франц Верфел: „Негова е силата, звездното войнство, / Той държи света като орех в дланта си“, или: „Всичко от нас произлязло, в други пространства отива. / Даря ли ти своята обич, така и света ще обикна!“; епатажите на украинския авангардист от Разстреляното поколение Михаил Семанко – ето цитат от „Много искрено стихотворенийце“: „Защо изобщо дойдох в този Киев? / Градът е доста скучен / пролетно време смърдят акации / гадно е да се ходи по улиците / и не знаеш дали си попаднал в парка / или в някое село наред селяци“); късите любовни поеми на чеха Витислав Незвал „Акациева нощ“, „Жената в множествоно число“ („Тялото на любимата е от силно колосано платно / вървят, вървят с омайното биле на омайните си походки“), „Песен на песните“ („Твоите очи - два случайни изстрела“)... И пр., и пр.

Интуициите ни мощно настояват, че подобни текстове обикновено нямат никакъв шанс да бъдат канонизирани, че тяхното място може да бъде в специализирани антологии и сборници, представящи авангардите, но не и да бъдат представени редом с „нормалните“, с творбите на класическия изказ. Радикалният авангардистки текст едва ли може да претендира за свое място в канона. Да припомним формулировки от встъплението към книгата „Явори и клони“ на Димитър Камбуров:

Това, че новоприетата творба пренарежда целия канон, не изключва задължителното ѝ приспособяване. Всяка каноническа творба пред-

ставява синекдоха на целия канон. Така каноничната творба предписва интерпретацията си чрез своята ре-актуализация на канона. По същество интертекстуалността може да се разпознае като инфраструктурата на канона. Творбата, мислена в нейната каноничност – в нейната интертекстуалност – се възправя едновременно и срещу „историческото“, срещу „новото“ си четене.¹

Проблемът е, че дори и когато подхващат мотиви от традиционните текстове (включително и пародийно), авангардистките текстове се подчиняват на друга логика за изграждане на текста. При тях не се преследва идеалът на хармонично създаденото, на парнасистката „лепа песма“, те се намират сякаш в друго литературно поле. Доколкото я има, при тяхната аксиологическа система – напротив – по-скоро се търси епатажът, предизвикателството, радикалното противопоставяне, което надхвърля праговете на естественото напрежение между два съседни (по време на явяването си) стила и литературни направления. Тук се преследва разломът. Изглежда, и техният хабитус, и тяхното *illusio* (според терминологията на Пиер Бурдийо) са просто от друга игра, така че те едва ли могат да се впишат, дори и да искат. Неслучайно най-представителният манифестен текст на Ямболските авангардисти (написан от Кирил Кръстев) е за основаването на Дружеството за борба срещу поетите (нито повече, нито по-малко). И това е основополагащо теоретическо положение: в предговора си към известното съчинение „Теория на авангарда“ на Петер Бергер немският учен Шулте-Сасе говори за разрушителната работа, за подривността на авангардизмите спрямо самата литература като институция (цит. по изследването на Галина Георгиева „Авангард и соцреализъм“²). Или – както пиша в моята работа „За българските смисли на определенията авангард и авангардизъм в литературната култура (Българският поетически авангард сред многогласието на авангардите)“, включена в книгата ми „Как работи литературната история?“, том първи „Литературноисторически обзорни сюжети“: „Към отделните художествени факти на авангардите и авангардисткото (а и към тях като цяло) не трябва и не може да се прилагат традиционните ценностни критерии, защото те по принцип работят разрушително и несистемно, вършат радикални деструкции. Т. е., трябва да се четат с друга оптика, да се отчита по-скоро тяхната радикалност, а на съотнесеност към антологическите образци и към свръхканонизираните творби на националната художествена култура.“³

---

¹ КАМБУРОВ, Д. *Явори и клони*. София: Фигура, 2003, с. 18.

² Вж.: ГЕОРГИЕВА, Г. *Авангард и соцреализъм. Проблемът за лириката в Русия през периода 1917–1934*. Варна: Силуети, 2012, с. 32–33.

³ НЕДЕЛЧЕВ, М. *Как работи литературната история?* Т. 1.

И все пак сговорянето трябва да бъде направено, разломите, хиатусите, разливите и взривовите трябва да бъдат преодолявани – отново и отново. Дори и когато констатираме, че умората от авангардното сравнително бързо настъпва, самите творци-авангардисти някак скоро възприемат класичността и равновесността. Но най-често и след това „прескачане“ на авангардното в литературноисторически план, следите все пак остават, често са видими (примери от българската поезия: Ламар и Славчо Красински).

В известната си студия „Канонът на българската литература“ (сп. „Пролом“, 1922 г.) проф. Михаил Арнаудов дава в началото следното свое определение: „Канонът употребявам тук в смисъла на принципи, на правила и програми, на ръководни идеи, както ги има всяка школа в изкуството, а в по-тесния и по-специалния смисъл на ония избрани ценности, на ония творчески личности и значителни произведения, които намират общо признание в дадено общество и които стават с течение на времето „класически“ – поне в историята на дадена национална литература.“⁴ Макар именно в същата 1922 г. чрез „министерската“ антология на Христо Цанков-Дерижан да се смята, че е извършена истинската канонизация, проф. Арнаудов е крайно критичен към ситуацията в българското литературно поле: „Тъй или иначе, ако всеки образован французин, англичанин, италианец може с увереност да каже кои имена в миналото представят поетическия гений на нацията му, какви епохи характеризуват развоя на поетическите му идеали, и кои съвременници стоят на пръв план в оправданите симпатии на публиката, надали ще се намерят двамина образовани българи, съгласни помежду си във фиксирането на канона на образцовите или заслужилите писатели у нас в течение на 60–70 години. А колцина извън малкото посветени специалисти, имат изобщо някаква ясна представа върху йерархия и съотношение на писателите ни от една и съща епоха, или върху това, кои са собствено крупните документи на книжнина и поезия през няколко периода?“⁵

Очевидно съотнасянето на канонизираното и неканоничното, на традиционно и авангардистко в литературната ни култура ще продължава да вълнува нашето изследователско въображение.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

АРНАУДОВ, М. Канонът на българската литература. – *Пролом*, I, 1922, кн. 16-17, с. 493–501.

Литературноисторически обзорни сюжети. София: НБУ, 2019, с. 234.

⁴ АРНАУДОВ, М. Канонът на българската литература. – *Пролом*, I, 1922, кн. 16-17, с. 493.

⁵ Пак там, с. 494.

ГЕОРГИЕВА, Г. *Авангард и соцреализъм. Проблемът за лириката в Русия през периода 1917–1934*. Варна: Силуети, 2012.

КАМБУРОВ, Д. *Явори и клони*. София: Фигура, 2003.

НЕДЕЛЧЕВ, М. За българските смисли на определенията авангард и авангардизъм в литературната култура (Българският поетически авангард всред многогласието на авангардите). – В: М. НЕДЕЛЧЕВ. *Как работи литературната история?* Т. 1. *Литературноисторически обзорни сюжети*. София: НБУ, 2019, с. 231–242.

REFERENCES

ARNAUDOV, M. Kanonat na balgarskata literatura [The Canon of Bulgarian Literature]. In: *Prolom* (Sofia), Vol. I, 1922, No 16-17, pp. 493–501.

GEORGIEVA, G. *Avangard i sotsrealizam. Problemat za lirikata v Rusiya prez perioda 1917–1934* [Avant-garde and socialist realism. The problem of lyric poetry in Russia in the period 1917–1934]. Varna: Silueti [publ.], 2012.

KAMBUROV, D. *Yavori i kloni* [Sycamores and Branches]. Sofia: Figura [publ.], 2003.

NEDELICHEV, M. Za balgarskite smisli na opredeleniyata ‘avangard’ i ‘avangardizam’ v literaturnata kultura (Balgarskiyat poeticheski avangard vsred mnogoglasieto na avangardite) [On the Bulgarian Meanings of the Terms ‘Avant-garde’ and ‘Avant-gardism’ in Literary Culture (The Bulgarian Poetic Avant-garde Among the Many Voices of Avant-gardes)]. In: M. NEDELICHEV. *How Does Literary History Work?* Vol. 1. *Literary-historical Overview Plots*. Sofia: New Bulgarian University UP, 2019.

THE RESISTANCE OF THE LITERARY CANON AGAINST AVANGARDISMS

Abstract. The article insists that “the canon does not tolerate avant-gardes”. With examples from Bulgarian, Polish, Ukrainian, Austrian and Serbian poetry, the position is defended that even in the most representative “classical” anthologies of the respective literatures, avant-garde texts are usually “thrown out”, considered to be some “deviations” from the norm. Examples of such significant neglected avant-garde works are also given. The literary-historical situation is almost the same, whichever literature is concerned. *Keywords:* avant-garde, canon, parnassism, shot generation, anthology, literary field

Mihail Nedeltchev, Prof.
New Bulgarian University
21, Montevideo Str., Sofia 1618, Bulgaria
E-mail: mnedeltchev@nbu.bg